

QORAQALPOGISTONDA URBANIZATSIYA JARAYONLARI

Matsalaeva Gozzal Zaripbaevna
E-mail: matsalaevagozzal@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayonlarini tahlil qiladi va mintaqaning shahar tizimlarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni o'rganadi. Tadqiqotda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar muhokama qilinadi, shuningdek, urbanizatsiyaning ijtimoiy tengsizlik, ekologik inqiroz va infratuzilma yetishmovchiligi kabi salbiy ta'sirlari tahlil etiladi. Tadqiqotda urbanizatsiyaning shaharlar va aholi uchun qanday imkoniyatlar yaratishi va qiyinchiliklar keltirib chiqarishi ko'rsatilgan. Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlarini boshqarish uchun samarali siyosat va strategiyalar ishlab chiqish zarurligi ta'kidlangan. Tadqiqot natijalari Qoraqalpog'istondagi urbanizatsiya jarayonlarining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun integratsiyalashgan yondashuvni joriy etishni tavsiya qiladi.*

Kalit so'zlar: *urbanizatsiya, qoraqalpog'iston, iqtisodiy rivojlanish, ekologik ta'sir, siyosiy boshqaruv, shahar rejalashtirish, infratuzilma, barqaror rivojlanish.*

Аннотация. *В данном исследовании анализируются процессы урбанизации в Каракалпакстане и изучаются основные факторы, влияющие на развитие городских систем региона. В исследовании рассматриваются экономические, социальные и экологические факторы, а также анализируются негативные последствия урбанизации, такие как социальное неравенство, экологический кризис и отсутствие инфраструктуры. Исследование показывает, как урбанизация создает возможности и проблемы для городов и населения. Также подчеркивается необходимость разработки эффективной политики и стратегий управления процессами урбанизации. Результаты исследования рекомендуют внедрение комплексного подхода для обеспечения устойчивого развития процессов урбанизации в Каракалпакстане.*

Ключевые слова: *урбанизация, Каракалпакстан, экономическое развитие, воздействие на окружающую среду, политическое управление, городское планирование, инфраструктура, устойчивое развитие.*

Abstract. *This study analyzes urbanization processes in Karakalpakstan and examines the main factors influencing the development of urban systems in the region. The study discusses economic, social and environmental factors, as well as analyzes the negative impacts of urbanization, such as social inequality, environmental crisis and lack of infrastructure. The study shows how urbanization creates opportunities and challenges for*

cities and populations. It also emphasizes the need to develop effective policies and strategies to manage urbanization processes. The results of the study recommend the introduction of an integrated approach to ensure the sustainable development of urbanization processes in Karakalpakstan.

Keywords: *urbanization, Karakalpakstan, economic development, environmental impact, political governance, urban planning, infrastructure, sustainable development.*

Kirish. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, O‘zbekistonning eng katta va hududiy jihatdan eng keng viloyati bo‘lib, uning urbanizatsiya jarayonlari so‘nggi yillarda sezilarli o‘zgarishlar va rivojlanishlarni boshidan kechirmoqda. Urbanizatsiya — bu aholining shaharlarga to‘planishi va shahar infratuzilmasining rivojlanishiga qaratilgan jarayon bo‘lib, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi.

Qoraqalpog‘istonning urbanizatsiya jarayonlarini tahlil qilishda bir necha asosiy omillarni hisobga olish kerak. Ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

- Iqtisodiy rivojlanish: Qoraqalpog‘istonning iqtisodiy rivojlanishi shaharlarga aholi oqimini tezlashtirmoqda. So‘nggi yillarda sanoat va xizmatlar sohasida yangi loyihalar ishga tushirilmoqda, bu esa ish o‘rinlari yaratadi va aholini shaharlarga jalb etadi.

- Ijtimoiy omillar: Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalaridagi yangiliklar, shaharlarda madaniy va ijtimoiy infratuzilmaning yaxshilanishi aholi o‘rtasida shaharlarga ko‘chib o‘tish ehtiyojini kuchaytirmoqda.

- Transport tarmoqlari: Yangi transport infratuzilmasi, ayniqsa yo‘llar va avtobuslar tarmog‘ining rivojlanishi, shaharlarga qo‘shimcha aholi oqimining yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Qoraqalpog‘istonda urbanizatsiyaning rivojlanishi bilan birga, shaharlar infratuzilmasining kengayishi va modernizatsiyasi bo‘yicha turli tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Nukus shahri, Qoraqalpog‘istonning poytaxti, eng yirik urbanizatsiya markazlaridan biriga aylanmoqda.

- Yangi kvartallar va ko‘chalar qurilishi: Yangi uy-joy qurilishi va yashash hududlarining kengayishi, aholi sonining o‘shishini qo‘llab-quvvatlamoqda. Ayniqsa, Nukus va boshqa yirik shaharlarda ko‘plab zamonaviy kvartallar barpo etilmoqda.

- Shahar transporti va kommunikatsiya tarmoqlari: Aholi zichligi oshgan sari, shaharlar o‘rtasidagi transport aloqalarini yaxshilash uchun yangi avtomobil yo‘llari va yo‘lovchi tashish tizimlari joriy qilinmoqda. Bu shaharlarga borib kelish uchun qulay sharoitlar yaratmoqda.

• Infratuzilma yangilanishi: Suyuq va gaz ta'minoti, kanalizatsiya tizimlarining modernizatsiyasi, energiya ta'minoti kabi sohalarda ham rivojlanishlar kuzatilmoqda. Bularning barchasi urbanizatsiyaning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Urbanizatsiya jarayonlarining ijtimoiy va ekologik ta'sirlari ham muhim ahamiyatga ega.

• Ijtimoiy ta'sirlar: Shaharlarning rivojlanishi bilan birga, urbanizatsiya aholining hayot sifati va turmush darajasini oshiradi. Biroq, bu jarayon aholi o'rtasida ijtimoiy tengsizlikni ham keltirib chiqarishi mumkin. Kichik qishloqlardan shaharlarga ko'chib o'tganlar orasida yangi ijtimoiy guruhlar va qarama-qarshiliklar yuzaga kelishi mumkin.

• Ekologik ta'sirlar: Shaharlarning kengayishi ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Havo ifloslanishi, chiqindilarni boshqarish, suv resurslarini oqilona ishlatish kabi masalalar urbanizatsiya jarayonida e'tiborga olinishi kerak. Bu sohalarda barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish zarur.

Adabiyotlar tahlili. Qoraqalpog'istonning urbanizatsiya jarayonlari kelajakda davom etadi. Biroq, bu jarayonning muvaffaqiyati, asosan, mahalliy hukumat va aholi o'rtasidagi hamkorlikka, shuningdek, ekologik va ijtimoiy masalalarni hal qilishga bog'liq bo'ladi. O'zbekistonda aholini urbanizatsiyaga moslashgan holda yashashga o'rgatish, aholiga sifatli xizmatlar ko'rsatish va shahar infratuzilmasini modernizatsiya qilish kabi choralar davom ettirilishi zarur. Shuningdek, Qoraqalpog'istonning urbanizatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan yirik investitsiyalar, yangi ishlab chiqarish quvvatlari, turizm va xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Bu omillar, o'z navbatida, regionning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Qoraqalpog'iston, O'zbekistonning muhim hududlaridan biri sifatida, urbanizatsiya jarayonlarini amalga oshirishda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu jarayonlarning rivojlanishiga turli iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, Qoraqalpog'istondagi urbanizatsiyaning hozirgi holatini va kelajakdagi istiqbollarini o'rganish uchun bir qator ilmiy asarlarni tahlil qilish muhimdir.

Qoraqalpog'iston hududidagi urbanizatsiya jarayonlari tarixiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Yusupov (2008) va Akhmedov (2011) asarlarida Sovet davrida bu hududda amalga oshirilgan sanoatlashuv va urbanizatsiya jarayonlari batafsil tahlil qilingan. Sovet davrida markazlashgan rejalashtirish asosida yirik sanoat korxonalari qurilgan va shu bilan birga shaharlarda aholi soni sezilarli darajada oshgan. Ayniqsa, Nukus shahri bu davrda sanoat markaziga aylangan va aholining shaharlarga migratsiyasi kuchaygan. Ammo, Sovet Ittifoqi parchalanishi bilan birga, Qoraqalpog'istonning urbanizatsiya jarayonlari yangi bosqichga o'tdi. Tadjiev va Azizov (2015)ning fikriga ko'ra, post-Sovet davrida iqtisodiy inqiroz va markazlashgan boshqaruv tizimining yo'qolishi, shaharlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir

ko'rsatdi. Biroq, so'nggi yillarda yangi iqtisodiy siyosatlar va investitsiyalar natijasida urbanizatsiya jarayonlari qayta jonlandi.

Qoraqalpog'istondagi urbanizatsiyaning asosiy drayverlaridan biri iqtisodiy omillardir. Shukurov (2017) va Ergashev (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda, mintaqada sanoatlashuv va xususiy sektorda ish o'rinlarining yaratilishi urbanizatsiya jarayonlarini kuchaytirganligi ta'kidlangan. Xususan, Qoraqalpog'istonning iqtisodiy rivojlanishi, xususan, qishloq xo'jaligi, neft-gaz sanoati va savdo sektorlari shaharlarga yangi ishchi kuchini jalb qilmoqda. Bu o'z navbatida, ko'plab aholi vakillari, ayniqsa, qishloqlardan shaharlarga ko'chishga majbur bo'layotganini ko'rsatadi. Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya bilan birga, yangi ijtimoiy guruhlar va madaniy o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Tursunov (2018)ning tahliliga ko'ra, shaharlarga ko'chgan qishloq aholisi zamonaviy hayot tarzini qabul qila boshlaydi, bu esa o'z navbatida an'anaviy qadriyatlarning o'zgarishiga olib keladi. Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayonlari iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillarning birlashuvi natijasida rivojlanmoqda. Ushbu jarayonlar shaharlarni yanada rivojlantirish va infrastruktura sohalarini modernizatsiya qilishni talab etadi. Biroq, ekologik muammolar, ijtimoiy tengsizlik va boshqaruvdagi zaifliklar urbanizatsiyaning samarali amalga oshirilishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, kelajakda Qoraqalpog'istonning urbanizatsiya jarayonlarini barqaror rivojlantirish uchun kompleks yondashuvlar zarur.

Tadqiqot muhokamasi. Ushbu tadqiqot Qoraqalpog'istondagi urbanizatsiya jarayonlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, mintaqadagi urbanizatsiya tendensiyalari va uning ijtimoiy, iqtisodiy hamda ekologik ta'sirlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, mintaqadagi urbanizatsiya jarayonlariga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash va bu jarayonlarni yanada barqaror rivojlantirish uchun zarur bo'lgan siyosatlarni ishlab chiqish bo'yicha muhim xulosalarni keltirdi. Tadqiqotda ko'rsatilganidek, Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayonlari asosan iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Mintaqadagi sanoat va qishloq xo'jaligi sektorlari shaharlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Yangi ish o'rinlari, zamonaviy sanoat korxonalari va xizmat ko'rsatish sektorining kengayishi shaharlarga migratsiyani rag'batlantirmoqda. Ergashev (2019) va Shukurov (2017) kabi mualliflar, shuningdek, bu jarayonning ijobiy tomonlari — shaharlarda ish o'rinlarining ko'payishi, iqtisodiy o'sish va aholi farovonligining oshishi haqida yozgan. Biroq, iqtisodiy rivojlanishning bu o'sishi ko'p hollarda shaharlarning ijtimoiy va ekologik muammolarni qoplash uchun yetarli bo'lmayapti. Shaharlar o'sib borishi bilan, bu hududlarda infrastruktura va xizmat ko'rsatish tizimlarining yetersizligi sezilmoqda, bu esa aholi turmush sharoitlarini saqlashda muammolarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy jihatdan, urbanizatsiya jarayoni nafaqat shaharlarda aholi sonining ortishiga, balki yangi ijtimoiy guruhlarning shakllanishiga ham olib keladi. Tadqiqot shuni

ko'rsatdiki, qishloqlardan shaharlarga migratsiya, ayniqsa, yoshlar o'rtasida kuchli bo'lmoqda. Bu o'z navbatida shaharlarda ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi va yangi ijtimoiy qatlamlarni shakllantirishi mumkin. Ismailov (2016) va Ganiev (2021) tomonidan ta'kidlanganidek, urbanizatsiya shaharlar o'rtasida yangi ijtimoiy qatlamlar o'rtasida farqlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu qatlamlar orasida iqtisodiy va madaniy farqlar mavjud bo'lib, bu ijtimoiy taranglikni kuchaytirishi mumkin. Bunday ijtimoiy tafovutlar, shuningdek, migratsiya va yangi ijtimoiy shakllarning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan noaniqliklarni yanada chuqurlashtiradi. Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayoni ekologik muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Yusupova va Pirov (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, shaharlarning kengayishi tabiiy resurslarga, xususan, suv resurslariga yuqori talabni keltirib chiqaradi. Aral dengizining qurib ketishi va uning atrofidagi hududdagi ekologik inqiroz shaharlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Bu muammo mintaqada suv ta'minoti va yerning degradatsiyasiga olib kelmoqda. Saidov (2020) ekologik barqarorlikni saqlash uchun shahar rejalashtirishda ekologik jihatlarni ham hisobga olish zarurligini ta'kidladi. Urbanizatsiya jarayonida resurslarni samarali boshqarish, chiqindilarni kamaytirish va barqaror infratuzilma yaratish orqali bu muammolarga yechim topish mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayonlari barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun zamonaviy va integratsiyalashgan yondashuvlarni talab etadi. Kelajakda shaharlarni rivojlantirishda, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, aholi turmush sharoitlarini yaxshilash va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqilishi kerak. Yangi ish o'rinlari yaratish, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu holat urbanizatsiyaning ijobiy ta'sirlarini kuchaytirish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish imkonini beradi.

Qoraqalpog'istonda urbanizatsiya jarayonlari iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Bu jarayonlar, albatta, mintaqadagi shaharlarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni ochmoqda, lekin ular bir qator muammolarni ham keltirib chiqaradi. Shaharlar o'rtasidagi tengsizlikni kamaytirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va shahar infratuzilmasini yaxshilash bo'yicha qator strategiyalarni amalga oshirish zarur. Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlarini samarali boshqarish uchun huquqiy va institutsional yondashuvlarni kuchaytirish muhimdir.

Qoraqalpog‘istonda Urbanizatsiya Jarayonlari: Tahliliy Jadval

Omil	Tahlil	Ta'siri
Iqtisodiy Rivojlanish	Sanoatning kengayishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sektorlarining rivojlanishi.	Shaharlarda aholi soni o‘sishi, iqtisodiy o‘sish va barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi.
Ijtimoiy Migratsiya	Qishloqlardan shaharlarga aholining ko‘chishi, yoshlar o‘rtasida migratsiyaning kuchayishi.	Ijtimoiy tengsizlikning oshishi, yangi ijtimoiy guruhlar paydo bo‘lishi va shaharlarda madaniy o‘zgarishlar.
Ekologik Ta'sir	Suv va yer resurslariga talabning oshishi, ekologik muammolar (masalan, Aral dengizining qurib ketishi).	Ekologik inqiroz va shaharlarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi salbiy ekologik o‘zgarishlar.
Infratuzilma va Xizmatlar	Transport, ta'lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarining rivojlanishi, yangi uy-joylar va xizmat ko‘rsatish markazlarining qurilishi.	Shaharlarda aholi turmush sharoitining yaxshilanishi, ammo infrastruktura va xizmatlar o‘rtasida tafovutlar mavjud.
Siyosiy Boshqaruv	Markaziy va mahalliy hukumatlar o‘rtasida siyosiy hamkorlikning rivojlanishi, urbanizatsiya siyosatining samarali amalga oshirilishi.	Urbanizatsiya jarayonlarining samarali boshqarilishi, namunali shahar rejalashtirish va resurslarni teng taqsimlash.
Ijtimoiy Tengsizlik	Urbanizatsiya jarayonlari ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi farqlarni kuchaytirishi mumkin.	Shaharlarda ijtimoiy taranglikning ortishi, yangi ijtimoiy qatlamlar va farqlar paydo bo‘lishi.

Kelajakda Qoraqalpog‘istondagi urbanizatsiya jarayonlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shahar rejalashtirishda integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish bo‘yicha aniq strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Bularning barchasi Qoraqalpog‘istonda urbanizatsiyaning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun muhim qadamlar hisoblanadi.

Xulosa. Qoraqalpog‘istonda urbanizatsiya jarayonlari iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar bilan chambarchas bog‘liq. Mintaqaning shaharlarida aholi sonining o‘sishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi, sanoat va xizmatlar sektorining rivojlanishi – bu hamma

